

EESTI TEADUSTE AKADEEMIA JA EESTI KIRJANIKE LIIDU AJAKIRI

MIKS FAEHLMANNIST EI SAANUD ARSTITEADUSKONNA PROFESSORIT?*

KRISTI METSTE

Suurem jagu sellest, mis Friedrich Robert Faehlmanni eluloost on teada, pärineb Õpetatud Eesti Seltsi tellimusel F. R. Kreutzwaldi koostatud Faehlmanni nekroloogist (Kreutzwald 1852). Kreutzwaldi soov oli püstitada ebatavalisele mehele „tema vääriline ausammas” (Kreutzwald 1953: 11) ja tema käsutuses olnud küllalt napist materjalist lõi ta suurmehe kuju, panes sellega aluse Faehlmanni käsitlemise traditsioonile ehk teisisõnu Faehlmanni müüdile, nagu viimati on osutanud Jaan Undusk (Undusk 2004). Kõiki järgmisi eluloojutustusi võib käsitada Kreutzwaldi visandatud „elupiirjoonte” täpsustuse, täienduse, kommentaarina. Jutustustes Faehlmanni eluloost ringlevad kinnismotiivid, tema elule tagantjärele antud tähendus on saanud tema elu sisuks. Faehlmanni funktsiooniks sai olla „esimene tõsine eestlane”, kelle kogu elu juhtis palav armastus oma rahva vastu (Metste 2001), „Faehlmann kui arst, nii nagu Kreutzwald teda portreteeris, sai eetiliseks aluseks kogu eesti kultuuri järgnevale käigule...” (Undusk 2004: 139–140).

Faehlmanni käsitlemine suurmehehena on tihtipeale määranud ka Faehlmanni eluloo üksikute motiivide tõlgenduse. Üks selliseid küsimusi on olnud Faehlmanni vahekord Tartu ülikooli arstiteaduskonnaga. Suurmehe sobimine mõnele arstiteaduskonna õppetoolile on olnud väljaspool kahtlust, kuid professorit temast siiski ei saanud. Kreutzwaldist alates on seda asjaolu käsitle-

* Artikkel on valminud sihtfinantseeritava teadusteema „Kultuuriloo allikad ja kirjanduse kontekstuaalsus” (SF0030065s08) raames.

tud ilmse ülekohtuna ja pärastised autorid on erinevatel põhjustel pigem rutanud kinnitama müüti, kui püüdnud asjasse selgust tuua. Faehlmanni pole ka sugugi lihtne uurida – eriti tema argielu puudutav materjal on napp või raskesti ligipääsetav –, ent Eesti Ajalooarhiivis leiduvates Tartu ülikooli nõukogu ja arstiteaduskonna koosolekute protokollides jm on vähemasti Faehlmanni ja arstiteaduskonna vahekorraga seonduv ootamatult rikkalikult dokumenteeritud. Neile materjalidele toetudes otsitakse järgnevas käsitluses vastust küsimusele, miks Faehlmannist siiski meditsiiniprofessorit ei saanud, ühtlasi antakse ülevaade teistest seda teemat puudutanud töödest, et selgitada varasemaid ebatäpsusi ja põgusalt jälgida Faehlmanni mütologiseerimise protsessi.

Faehlmanni ja arstiteaduskonna vahekorraast varasemates käsitlustes

Kreutzwaldist peale on olnud üldiselt aktsepteeritud teadmine Faehlmannist kui suurepärasest arstist, põhjaliku teoreetilise haridusega osavast praktikust ja õpetlasest. Kreutzwaldi teadetes pole olnud põhjust kahelda – Faehlmanni suurst arstina kinnitavad teisedki kaasaegsed (Hollmann 1850; Bertram 1868; Martreb 1868). Faehlmann lõpetas ülikooli doktorikraadiga 1827. aastal. Professor Johann Friedrich von Erdmann, Faehlmanni õpetaja, soovitanud teda juba üliõpilasena 1823. aastal oma järglaseks ülikoolis ning korranud oma ettepanekut 1843. aastal, kui läks pensionile (Hollmann 1850: 6, 9; Kreutzwald 1953: 31). 1837. aastal kutsutud Faehlmanni Kaasani ülikooli korralise professori kohale ja Tartu ülikoolgi olevat talle korduvalt teinud ettepanekuid avaldada midagi teaduslikku ja kandideerida mõnele arstiteaduskonna vabale professorikohale (Kreutzwald 1953: 37, 39). Aastatel 1843–1845 pidas Faehlmann Tartu ülikooli arstiteaduskonna kutsel õppeülesande täitjana farmakoloogia ja retseptuuri loenguid, 1848. aastal ilmus temalt monograafia „Die Ruhrepidemie in Dorpat im Herbst 1846” („Verise kõhutõve epideemia Tartus 1846. aasta sügisel”), mis leidis tähelepanu ka välismaal. Kõik see kõneleb Faehlmanni kiituseks, kuid arstiteaduskonna korralist õppejõudu temast siiski ei saanud. Kreutzwaldi andmetel loobunud ta kohataotlemisest esialgu ise – nagu ta 1837. aastal loobus kutsest Kaasanisse –, soovides säilitada vabalt praktiseeriva arsti sõltumatuse (Kreutzwald 1953: 37, 39). Ent kirjades Õpetatud Eesti Seltsi sekretärile Emil Sachssendahlile kõneleb Kreutzwald arstiteaduskonna nurjatustest, mis kibestasid Faehlmanni viimaseid eluaastaid, ja on tusane, et toimetajate-tsenseerijate sekkumise tõttu ei pääsenud tema „paukudest arstiteaduskonna pihta” trükki midagi (Kreutzwaldi kv 1956: 256, 293). Georg Julius Schultz-Bertrami arvates oli Faehlmanni kõrvalejätmise põhjuseks tema isepäisus, opositsioonilisus: teaduskond ei saanud nii otsustavat autoriteetides kahtlejat endi hulka vastu võtta (Bertram 1868: 60).

Faehlmann ise asjasse selgust ei too, pigem kallutab uskuma, et arstiteaduskond käituski ülekohtuselt, kui loobus tema loengutest 1845. aasta novembris ning dieetika professori kohale valiti Friedrich Oesterlen Tübingenist. „Minule ei teatatud sellest varem midagi, kuigi Oesterleniga juba pikemat aega ja varemini ka teistega kirjavahetust peeti. [...] Põhjused on käegakatsutavad – väga kenad põhjused!” kirjutas ta Kreutzwaldile (Kreutz-

waldi kv 1976: 129–130). 1849. aasta märtsis Kreutzwaldile saadetud kirjast kuuleme, et arstiteaduskond on kritiseerinud Faehlmanni uurimust kõhutõvest, sellal kui Saksamaa arvustustes seda kiideti: „Kui meie isandate sõber selle raamatu oleks teinud, ta väga hea oleks – aga mina vilets ei ole sõber” (Kreutzwaldi kv 1976: 215). Nende andmete pinnalt tekib rida küsimusi, millele järgnevates töödes on suurema või väiksema põhjalikkusega vastuseid otsitud.

Siegfried Talvik oli esimesi, kes püüdis täpsustada Faehlmanni toetajaid ja soovitajaid ning katsus selgitada Faehlmanni kõrvalejätmise põhjusi (Talvik 1929; 1922). Üks soovitajatest oli tema arvates enesestmõistetavalt J. F. von Erdmann, teine ÕES-i asutajaliige ja seega Faehlmanni lähimaid võitluskaaslasi ja sõpru, anatoomiaprofessor Alexander Friedrich von Hueck. Hueck olevat arstiteaduskonna dekaanina 1835. aastal just Faehlmanni silmas pidades teinud ettepaneku eraldada anatoomia õppetoolist kohtulik arstiteadus ja muuta see koos hügieeniga iseseisvaks riikliku arstiteaduse (*Staatsarzneikunde*) õppetooliks. Ent õppetooli asutamine venis ja A. von Hueck suri, enne kui tema kavatsused teostusid. Teaduskonna järgmiseks dekaaniks saanud Gottlieb Franz Emmanuel Sahmen, Talviku järgi Faehlmanni antipood ja peamine rivaal, ei soovinud „oma salamahti vihatud ja küll ka kardetud võistlejat” teaduskonna liikmena näha ning Faehlmanni tõrjumiseks olevat õppetooli täitmise ees sililikult venitatud (Talvik 1929: 35–38, 41–42).

Dokumentaalseid tõendeid selle kohta, et J. F. von Erdmann soovitas Faehlmanni ülikoolile oma järglaseks juba 1823. aastal, ei ole S. Talvik leidnud, küll aga on ta veendunud, et just Erdmanni abil sai Faehlmann 1843. aastal õiguse pidada farmakoloogia ja retseptuuri loenguid. Talvik on selgi puhul sündmusi käsitlenud Faehlmanni poolehoidjate ja vaenlaste võimuvõitlusena, oletades, et Erdmann, kogenud aastatel 1835–1843 kestnud „seiklusi” riikliku arstiteaduse professuuri ümber, tegutses iseseisvalt ja sokutas teaduskonda eirates oma õpilase ja sõbra ülikooli kuraatori kaudu ametisse. Selles aga, et Faehlmann jäi 1845. aastal loengutest ilma vana vaenlase, arstiteaduskonna dekaani Sahmeni algatusel ja et Faehlmanni koheldi alandavalt, oli ta täiesti kindel (Talvik 1929: 45, 47).

Sobilikke vaenlasekujusid sisendusjõuliselt¹ välja joonistades jõudis Talvik niisiis järeldusele, et Faehlmannile jäi professorikoht kättesaamatuks vaenlaste sepitsuste tõttu, ent ei puudu ka viited Faehlmanni opositsioonilistele vaadetele (Talvik 1929: 41; 1922: 51). Talvikust alates sugenevad vaenlase ja alanduse motiivid ikka ja jälle Faehlmanni eluloojutustustesse (Annist 1933; Laugaste 1954: 119–120; Otter 1990: 77–79; 1999; Annus jt 2001: 60).

Tänapäevani püsinud tõlgendusmalli kinnitatakse ka Kreutzwaldi kirjavahe- tuse kommentaarides. Kõne all on dieteetika, *materia medica*, meditsiiniaja- loo ja -kirjanduse (edaspidi: dieteetika jne) õppetooli täitmine 1845. aastal ning teraapia ja kliiniku õppetooli täitmine 1848/49. aastal. Mart Lepik on 1956. aastal ilmunud kirjavahe- tuse kõites arstiteaduskonna nurjatuse kom- menteerides märkinud üheselt, et Faehlmann jäeti dieteetika jne õppetoolile valimata progressiivsete vaadete tõttu (Kreutzwaldi kv 1956: 258). Liis Raud

¹ Talvikule toetudes kujutab ka G. Suits Sahmenit Faehlmanni ebameeldiva võistleja- na (Suits 1984: 74–75). Sahmeni elukäik ei luba teda siiski rivaalitsevaks karjeristiks pida- da (vt lähemalt Toomsalu 2002: 112), ka ei kinnita Sahmeni pahatahtlikkust arstiteadus- konna koosolekute protokollid.

on 1976. aastal oletamisi põhjuseks toonud samuti Faehlmanni vaated, *resp.* kriitilise suhtumise balti aadli kurnamispoliitikasse, ja on sealjuures viidanud kirjale, milles Kreutzwald teavitab Faehlmanni kuulujuttudest, et Tartu literaate, sealhulgas Faehlmanni, süüdistatakse rahvarahutustes (Kreutzwaldi kv 1976: 126–127, 130). Faehlmanni vastuses sellele äratav tähelepanu fraas „Ma olen koguni ettevaatlik olnud, aga nüüd märkan ma jällegi äikesetormi lähenemist....” (Kreutzwaldi kv 1976: 128), milles võib näha selget vihjet Faehlmanni n-ö korravastasele tegevusele. Et Kreutzwaldi vahepealsed kirjad puuduvad, Faehlmanni järgmises kirjas aga ongi juba kõne all Oosterleni valimine tema asemele, saab siit tõepoolest teha vajaduse korral järelduse, et Faehlmanni teenetest loobuti poliitilistel põhjustel. Sellist mõttekäiku on küllap toetanud ka Faehlmanni tekstidest üldiselt tuttav kriitika sakslastest vallutajate aadressil, aga ka tema opositsioonilisus, mida on rõhutanud Schultz-Bertram ja Kreutzwald.

M. Lepik on 1956. aastal arstiteaduskonna käitumise Faehlmanniga teraapia ja kliiniku professori valimiste puhul ja kriitika tema raamatu kohta esitanud pahatahtliku Faehlmanni-vastase aktsioonina. L. Raud on aga 1976. aastal hinnangute andmist vältinud ja nii palju kui seda on vajanud selgitatav kirjakoht ja võimaldanud kommentaari lühivorm, andnud ka ülevaate sündmustest teraapia ja kliiniku professori valimistel. Faehlmanni valimata jätmisel on otsustav olnud arstiteaduskonna negatiivne retsensioon Faehlmanni raamatule, kus rõhutati autori mahajäämust teoreetilises meditsiinis, aga ka mõjukad sugulus- ja sõpruskondlikud suhted ülikooli õppejõudude valimistel.² Tema demokraatlikele vaadetele on viidatud alles kolmandas järjekorras ja sedagi oletamisi. Tervikuna jääb kommentaaridest siiski kõlama, et peamiseks takistuseks Faehlmanni valimisele olid tema progressiivsed/demokraatlikud/vabameelsed vaated (Kreutzwaldi kv 1956: 258–259; 1976: 130, 217; Raud 1965: 476) ja sellest on kinni haaranud küsimuse järgmised käsitlejad (Tallmeister 1958: 54; Kalnin 1996 jt).

Meditsiiniajaloolase Viktor Kalnini ülevaade Faehlmanni tegevusest arstina brošüüris „Eesti arstiteaduse ajaloost” (Kalnin 1996) jätkab Faehlmanni senise kuvandi kinnistamist. Käsitluse aluseks on olnud eespool vaadeldud tööd ning V. Kalnini enda varasemad uurimused (Kalnin 1959; 1965). Uus andmestik on allikatele viitamata³ faktidena sulandatud varasemasse narratiivi ja veenab sellisena lugejat selle paikapidavuses. Faehlmanni soovitajate hulgas on nüüd lisaks Erdmannile ja Hueckile ka G. F. E. Sahmen, kuid leitud on uus vastane Friedrich Bidderi näol.⁴ Faehlmann on endiselt valgustajademokraat, talurahva ideoloog ja Baltimail valitsenud korra äge kriitik. Väljaspool kahtlust on tema sobimine arstiteaduskonna professoriks ja see, et

² Sõpruskondlike suhete puhul on viidatud G. v. Craffströmi kirjale (EAA, f 384, n 1, s 3147, l 29–30), millest lähemalt allpool.

³ Vrd V. Kalnin, Fr. R. Faehlmanni valimistest Tartu ülikooli professoriks. Käsikiri TÜ raamatukogus (TÜR KHO, f 149, s 221).

⁴ Koguni F. Bidderi tegevuse ülevaatesse „Eesti arstiteaduse ajaloos” on V. Kalnin pidanud vajalikuks lisada, et Bidderi negatiivse hinnangu tõttu, sellal kui osa arstiteaduskonna professoreid ütles Faehlmanni kohta kiitvaid sõnu, kukutati Faehlmanni kandidatuur 1848. aasta valimistel läbi ja temast ei saanud esimest eestlasest arstiteaduskonna professorit. Faehlmanni näide peab siin illustreerima Bidderi maailmavaate mõningast vastuolulisust, ehkki üldiselt kuulus Bidder „teadlaste hulka, kelle üle võib õigusega uhke olla Eesti ja maailma teadus” (Kalnin 1996: 72, 73).

tema valimata jätmise põhjuseks on tema vabameelsed vaated ning vaenlaste vastuseis: poleemika Faehlmanni valimiste ümber tunnistas „baltisakslas-test professorite vastuseisu esimese eestlasest professori valimisele” (Kalnin 1996: 55).

Ainsana on teistsugusel seisukohal olnud Tartu ülikooli arstiteaduse ajalugu väljaspool Eestit uurinud Ilo Käbin: Faehlmann ja Bidder olid suured sõbrad, ometi teadsid mõlemad, et Faehlmannil puudus erialane ettevalmistus füsioloogias ja keemias, mistõttu otsis Bidder *materia medica* õppetoolile selleks paremini sobivat teadlast (Käbin 1986: 143). Paraku on ka I. Käbinil õigus ainult osaliselt, nagu allpool näeme.

Küsimus Faehlmanni vahekorra arstiteaduskonnaga on õigupoolest lahendamata, senistes käsitlustes on palju ebaselget, vastuolulist ja ekslikku. Selle peamiseks põhjuseks ei ole isegi mitte varasemate käsitluste külge klammerdumine, vaid ilmselge teadlaste nappus ja uurijavabaduse puudumine nõukogude ajal, mis on pärssinud kogu eesti kultuuriloo uurimist. L. Raua, Faehlmanni ühe parema tundja töös takerdumine on vaid üks kurb näide (vt lähemalt Metste 2003). Faehlmann pole päris seda nägu ega tegu, nagu temast on kirjutatud, tõdeb L. Raud 1980. aastatel kirjutatud mälestustes.⁵ Faehlmanni valimata jätmise kliiniku professori kohale on täiesti põhjendatud, kirjutab ta, sest ta oli oma tervise ja muude huvide esilekerkimise tõttu arstiteaduse arengust n-ö maha jäänud. Seda põhjendavat professor Bidder oma mitmeleheküljelises hinnangus tema kohta. Seni olevat igal pool sellest vaikides üle mindud ja süüdistatud arstiteaduskonda jt, et Faehlmanni ei valitud professoriks. Küsimuse üle on siiski keeruline otsustada, arvab L. Raud, sest ei tea kõiki tegureid.⁶ Tehkem siis katset asjasse veidi selgust tuua.

Faehlmann – korduv kandidaat?

Seda, et Faehlmann oli usin ja pühendunud õppur, kinnitavad mitte ainult Kreutzwald jt kaasaegsed, vaid ka säilinud dokumendid, nagu gümnaasiumi soovituskiri Faehlmannile stipendiumi määramiseks ülikoolis ja tema ülikooli lõpueksamite tulemused (vt lähemalt Kudu 1975; Normann 1930). Kas tema õpetaja J. F. von Erdmann teda aga ka tegelikult juba üliõpilasena oma järglaseks soovitas, ei õnnestunud kindlaks teha. Küll oli Faehlmanni kandidatuur arstiteaduskonnas kõne all 1826. aasta kevadel, mil Harkovi ülikool palus Tartu ülikoolilt abi kandidaatide leidmiseks sünnituskunsti (*Entbindungskunst*) professori kohale. Tollane arstiteaduskonna dekaan Martin Ernst Styx on pöördunud ettepanekute saamiseks naiste- ja lastehaiguste ning sünnitusabi professori Christian Friedrich Deutsch poole, kes nimetabki rea oma õpilasi, nimestiku viienda ja viimasena Faehlmanni (EAA, f 402, n 9, s 316, l 29, 32; s 447, l 19–19p). Pole teada, kas vastav ettepanek Faehlmannile, kelle õpingud olid sel ajal ikka veel lõpetamata, ka tehti, igatahes viitab see teatud ootustele tema suhtes. Sellest aga, et Faehlmanni kutsuti 1837. aasta oktoobris Kaasani ülikooli arstiteaduse ajaloo, kohtuliku arstimi-

⁵ Liis Raud, Meenutusi mõtterepliikide saatel Kirjandusmuuseumist ja tema töötajatest. 1979–1981, lk 59 (EKLA, reg. 1982/100).

⁶ Liis Raud Eva Aaverile 13. XII 1982 (EKLA, reg. 2003/38).

tetundmise ja meditsiinilise politsei korraliseks professoriks (Kreutzwald 1953: 39), ei olnud dokumentides kahjuks märkigi, mis muidugi ei tähenda, et seda kutset ei olnud. Samuti ei leidunud kinnitust sellele, et Faehlmanni kandidatuuri kaaluti korduvalt Tartu ülikooli arstiteaduskonna vabanevate professorikohtade puhul.

Paika ei pea S. Talviku oletatud (ja Kalnini väidetud) A. F. von Huecki plaan rajada riikliku meditsiini õppetool Faehlmanni jaoks. Iseseisva riikliku meditsiini õppetooli loomist taotles arstiteaduskond korduvalt juba 1833. aastast alates, teaduskonna laienemine sai teoks aga alles 1842. aastal, pärast Tartu ülikoolile määratud lisakoosseise ja -assigneeringuid (Siilivask 1982: 229). Arstiteaduskonna koosolekute protokollid tõendavad, et õppetooli täitmisele hakati mõtlema peatselt pärast selle asutamist (EAA, f 402, n 9, s 157, l 14), kuid kohane õppejõud Hermann Gideon Samson von Himmelstierni näol leiti alles 1845. aastal (Toomsalu 2002: 133). Ei olnud ei sihilikku venitamist õppetooli täitmisega ega olnud ka Faehlmanni kandidatuur kõne all ei selle ega ka ühegi teise tollal vakantse õppetooli täitmise puhul.

Keerukam on lugu dieteetika, *materia medica*, meditsiiniajaloo ja -kirjanduse professori kohaga. 1843. aastal läks sellelt kohalt pensionile J. F. von Erdmann, kes olevat oma järglaseks soovitanud valida Faehlmanni (Hollmann 1850: 9). Erdmanni lahkumine ei tulnud teaduskonnale ootamatult, vanuse järgi oleks ta pidanud emeriteeruma juba 1840. aastal, mil täitus tema 62. eluaasta, kuid teaduskonna palvel ja ülemate loal jätkas ta ametis veel kolm aastat (EAA, f 402, n 9, s 157, l 5). Uuesti on Erdmanni ametikoha täitmist hakatud teaduskonnas arutama hiljemalt 1843. aasta veebruaris, igatahes on selles küsimuses peetud kirjavahetust (EAA, f 402, n 9, s 157, l 13p). 15. märtsil 1843 arutati teaduskonna koosolekul haridusministeeriumi juures asuva ajutise meditsiiniakadeemia ja 21. mail 1843 kuraatori kaudu esitatud kandidaate. Järglase otsimisse oli kaasatud ka Erdmann ise, temalt oodati hinnangut meditsiiniakadeemia kandidaatidele (EAA, f 402, n 9, s 157, l 14p). Ükski pakutud kandidaatidest ei olnud aga arstiteaduskonnale vastuvõetav ja 21. mai koosolekul otsustati nõukogule teha ettepanek täita see koht esialgu asendusõppejõududega: professor F. Bidder hakkab lugema üldist patoloogiat, eradotsent Hermann Johann Köhler meditsiiniajalugu ja dieteetikat, farmakoloogia II osa ja retseptuuri (*Receptirkunst*) loengute pidamine paluti usaldada dr Faehlmannile (EAA, f 402, n 9, s 157, l 15p; f 384, n 1, s 3147, l 4).

Faehlmann astub areenile otsekui tühjalt kohalt: tema kandidatuuri vastavale professorikohale protokollide järgi arutatud ei ole, ei selgu ka, kes teda soovitas, nagu ei ole ka märke vaidlustest ega vastuoludest. Teaduskonna avaldus ülikooli nõukogule 28. maist 1843 annab teada, et kuna olemasolevatest õppejõududest ei piisa vabade kohtade täitmiseks, farmakoloogia II osa ja retseptuuri loengute ärajäämine aga teeks raskeks õppekava järgimise, on teaduskond üksmeelselt pidanud soovitavaks, et need loengud antaks Faehlmannile kui põhjaliku haridusega ja arstimiskunstis usaldusväärsele arstile. Ühtlasi palus teaduskond määrata Faehlmannile remunratsiooni (hüvituse) iganädalase 5 loengutunni eest semestris vähemalt 285 rubla hõbemüntides, arvestades aega ja vaeva, mida nõuab niisuguste loengute ettevalmistamine, mida edaspidi enam kasutada ei saa, samuti küllaltki suurt ohvrit, mille Faehlmann teaduskonnale oma ulatusliku praksise juures toob. Avaldus kannab dekaan Sahmeni allkirja (EAA, f 402, n 3, s 1745, l 11).⁷ Loa haridusministrilt loengu-

te pidamiseks kuni õppetooli täitmiseni sai Faehlmann 1843. aasta juunis, samuti lubati teaduskonnal maksta talle palutud tasu vakantse dietetika jne professoripalga arvelt (EAA, f 402, n 3, s 1745, l 13; f 384, n 1, s 3147, l 7). Talvikul ei ole niisiis õigus, kui ta omistab Erdmannile tegutsemise arstiteaduskonna selja taga: teaduskonna otsus oli avalik ja üksmeelne ning kandis dekaan Sahmeni allkirja. Samuti ei ole kindel, et just Erdmann oli Faehlmanni soovitaja, sest Faehlmanni tundsid teaduskonna teisedki liikmed.

Faehlmann pidas farmakoloogia ja retseptuuri loenguid 5 semestrit, 1843. aasta sügissemestrist kuni 1845. aasta sügissemestrini. Ülikooli loengute kava järgi toimusid need viiel esimesel nädalapäeval kell 16–17, kahel semestril (1844. aasta kevadsemestril ja 1845. aasta sügissemestril) oli reedeõhtune tund reserveeritud retseptikunsti praktilisteks harjutusteks. Farmakoloogiat luges Faehlmann kõik semestrid Heckeri käsiraamatu järgi, retseptuuri vähemalt viimasel semestril Sundelini järgi.⁸ Et loengukavad autorite täpseid nimesid ja teoste pealkirju ei anna, saab Faehlmanni käsiraamatute kohta teha praegu ainult oletusi. Erfurti, hiljem Berliini ülikooli professori August Friedrich Heckeri teostest tulevad kõne alla kas tema mitmes trükkis ilmunud „Kunst die Krankheiten der Menschen zu heilen nach den neuesten Verbesserungen in der Arzneywissenschaft” („Inimeste haiguste ravimise kunst rohuteaduse uusimate saavutuste järgi”, esitrükk 1804) või „Praktische Arzneymittellehre” („Praktiline rohuteadus”, 1814), Karl Heinrich Wilhelm Sundelinilt (1791–1834), kes samuti oli Berliini ülikooli professor, aga ehk „Handbuch der speciellen Heilmittellehre” („Erirohuteaduse käsiraamat”, esitrükk 1825) (Hirsch 1931: 107–108; 1934: 475–476). Faehlmann paistab olevat käinud oma õpetaja J. F. von Erdmanni jälgedes, kelle *materia medica* loengute aluseks olid erinevatel aastatel samuti olnud K. H. Sundelini ja J. F. Heckeri,⁹ lisaks veel ka Johann Wendti, Joseph Friedrich Sobernheimi ja Philipp Phoebeuse õpikud ning käsiraamatud (Toomsalu 2002: 114).

Nagu eespool nägime, on Faehlmanni töösuhte lõppemist ülikooli arstiteaduskonnaga käsitletud üsna dramaatilises valguses. Tundub siiski, et tegemist ei olnud isikliku vaenu ega ka maailmavaatelistele vastuoludega. Kuigi arstiteaduskonna koosolekuis on sel perioodil olnud pikemaid vaheaegu või on protokollid läinud kaduma,¹⁰ on dietetika jne professori otsimine olnud pidevalt kõne all, kuid alles 6. veebruaril 1845 leiti sobiv kandidaat Friedrich Oesterleni näol, kelle valmisolekust asuda Tartusse oli saanud teate professor Ernst August Carus (EAA, f 402, n 9, s 157, l 20p–21). 31. oktoobril 1845 toimunud koosolekuks oli saabunud Oesterleni nõusolek ühes *curriculum vitae* ja ilmunud teoste nimekirjaga ning teaduskond otsustas teha ülikooli nõukogule ettepaneku valida ta dietetika jne professori korralisele kohale (EAA, f 402, n 9, s 157, l 22p). Teaduskonna järgmisel koosolekul 8. novembril 1845 aga otsustati, et kuna Oesterleni valitakse professoriks, siis loobutakse Faehlmanni teenetest ning ülikooli nõukogule tehti ettepanek avaldada Faehlmannile tänu (EAA, f 402, n 9, s 157, l 23–23p; f 402, n 3, s 1745, l 32).

⁷ Vt ka rektor Neue kiri kuraatorile 29. maist 1843 (EAA, f 384, n 1, s 3147, l 4–5).

⁸ Nelja esimese semestri puhul pole abimaterjale märgitud. Vt Verzeichniß 1843, lk 7 jt.

⁹ Küllap siiski August Friedrich Hecker, mitte Justus Friedrich Karl Hecker (1795–1850), nagu märgib M. Toomsalu. J. F. K. Hecker oli Berliini ülikooli meditsiiniajaloo professor.

¹⁰ 21. maist 1843, mil Faehlmann otsustatakse kutsuda loengupidajaks, kuni 4. oktoobri 1843 ja siit kuni 21. maini 1844 protokollid puuduvad.

Faehlmanni reaktsioon arstiteaduskonna otsusele võib osutada sellele, et mingil põhjusel oli talle arusaamatuks jäänud tema töö ajutine iseloom. On võimalik, et keegi oli talle ikkagi andnud lootust pääseda korraliseks õppejõuks, kuid kohatäitjana ei kuulunud ta teaduskonna liikmete hulka, ei võtnud osa koosolekutest ega olnud kursis teaduskonna astunud sammudega uue professori leidmiseks. See teeks mõistetavaks Faehlmanni solvumise, kuid tema pahatahtlikku tõrjumist dieteetika jne õppetoolilt olemasolevate dokumentide põhjal järeldada ei saa, kui mitte pidada pahatahtlikkuseks seda, et tema kandidatuuri üldse jutuks ei võetudki.

Nii valus, kui see ka ei ole, on hilisem asjade käik kinnitanud arstiteaduskonna toonaste valikute õigsust. Just F. Oesterleni ja tema järel 1847. aastal farmakoloogia professoriks saanud Rudolf Richard Buchheimi kutsumisega Tartusse astus ülikool pika sammu arstiteaduse uuenemise suunas. *Materia medica* (ravimiõpetus ehk farmakoloogia) oli veel XIX sajandi esimesel poolel kirjeldav distsipliin. Raviainete õpetuse aluseks olid ainult haigevoodil saadud kogemused, arvamused ravimite toimest, puudusid katsetel põhinevad teaduslikud andmed ravimite mõju kohta. Arstide õpetamisel piirduti seetõttu ravimite kirjeldamisega, nende saamisallikate ja omaduste loeteluga ning näpunäidete andmisega praktiliseks tarvitamiseks. Ravimite kasulikkuse või kahjulikkuse üle otsustas igaüks vastavalt sellele, missugust natuurfilosoofilist õpetust ta õigeks ja isiklikust seisukohast vastuvõetavaks pidas. Oesterleni ja Buchheimi töödega algas XIX sajandi keskpaiku farmakoloogia uuenemine. Tõuke selleks andis F. Oesterlen oma raamatuga „Handbuch der Heilmittel-lehre” („Rohuteaduse käsiraamat”, 1844), R. R. Buchheim tõi aga farmakoloogiasse keemilise analüüsi ja loomkatsed, rajades sellega teadusliku farmakoloogia ning lõi oma teostes „Beiträge zur Arzneimittellehre” („Lisandusi rohu-teadusele”, 1849) ja „Lehrbuch der Arzneimittellehre” („Rohuteaduse õpik”, 4 trükki 1853–1878) uue ravimite klassifikatsiooni, nn Buchheimi süsteemi, mis jäi kehtima aastakümneteks (Toomsalu 2002: 120–127; Siilivask 1982: 239). Faehlmann oma loengutega jäi siiski varasema traditsiooni esindajaks.

Teraapia ja kliiniku professori valimised 1848/49. aastal

Reaalselt kandideeris Faehlmann professorikohale ainult üks kord: teraapia ja kliiniku teisele õppetoolile, kui see 1848. aastal vabanes. F. Oesterlen, kes Faehlmanni jaoks nii valuliselt oli 1845 valitud dieteetika jne õppetoolile ning palunud end 1846 (EAA, f 402, n 9, s 157, l 30p–31) üle viia vabanenud teraapia ja kliiniku õppetoolile, otsustas 1848. aastal Tartust lahkuda. Arstiteaduskond oli uue professori leidmisel taas suurtes raskustes. Alles 1846/47. aastal oli suure vaevaga õnnestunud leida uus õppejõud haiguse tõttu ametist lahkuva teraapia ja kliiniku professori G. F. E. Sahmeni asemele, nüüd jäi vakantseks teraapia ja kliiniku teine professuur. Juba 1848. aasta märtsis hakati tekkivat vakantsi arutama, kuid lahendus leiti alles sama aasta 28. juulil. Kuna oli selgunud, et välismaalt õppejõudude kutsumine oli 1846.–1848. aasta revolutsiooni tõttu Saksamaal tõepoolest takistatud ja piir-duda tuli kodumaiste arstidega, siis pakilise vajaduse parimaks rahuldami-seks otsustati läbi viia teaduskonnasisene manööver. Riikliku arstiteaduse professoril H. G. Samson von Himmelstiernil paluti senisest õppetoolist loo-

buda ja vastu võtta teraapia ja kliiniku teine õppetool, millega Samson ka soostus. Tema asemele riikliku arstiteaduse õppetoolile aga leiti esialgu koguni kolm kandidaati: dr Otto von Oettingen Varssavist, dr Woldemar von Samson-Himmelstjern Moskvast ja dr Carl Heinrich Petersenn Volmarist (Valmierast) (Brennsohn 1905: 314–315). Kõiki kaaluti põhjalikult, ühel oli üks, teisel teine viga. Lõpuks otsustati Oettingeni kasuks, leiti, et tema kvalifikatsioon vastab kõnealuse õpetajaameti nõuetele, samuti olid tema puhul täidetud välised tingimused, s.t ta oli avaldanud teaduslikke töid. Mõni päev hiljem aga protesteeris teaduskonna otsuse vastu anatoomiaprofessor Carl Bogislaus Reichert, kes eelistas W. von Samson-Himmelstjerni. Vaieldi hulk aega. Alles 25. septembril 1848 edastati teaduskonna ettepanekud ülikooli nõukogule, kusjuures oli jäänud esialgse otsuse juurde, viia H. G. Samson von Himmelstjern üle teraapia ja kliiniku õppetoolile ja esitada ainsa kandidaadina tema senisele riikliku arstiteaduse professori kohale dr Otto von Oettingen (EAA, f 402, n 9, s 157, l 54, 56p, 57 jj; f 402, n 3, s 1745, l 41).

Nõukogus oli küsimus arutusel 30. septembril 1848. Pärast arstiteaduskonna ettepaneku ärakuulamist astus H. G. Samson von Himmelstjern tagasi. Kui aga rektor küsis, kas kellelgi on sellele üleviimisele vastuväiteid, tuli botaanikaprofessor Alexander von Bunge välja eriarvamusega. Ta luges ette varem koostatud kirjaliku avalduse, milles ta esmalt lükkas tagasi arstiteaduskonna ettepaneku H. G. Samson von Himmelstjerni üleviimise kohta – sobivaimat meest riikliku arstiteaduse õppetoolile ei leiduvat ei suures Vene riigis ega välismaal – ja tegi seejärel ettepaneku valida teraapia ja kliiniku õppetoolile kõigile tuntud dr Faehlmann. Bunge arvates vastas Faehlmann kõigiti kandidaadile esitatavatele nõuetele, tal olid nii põhjalik teaduslik haridus kui ka rikkalikult praktilised arstikogemused, valmisolek võtta vastu akadeemiline elukutse ning täidetud oleksid ka nõutavad välised tingimused (EAA, f 402, n 3, s 1745, l 41, 43–44). Faehlmanni poolt kõneles seegi, et arstiteaduskond olevat korduvalt palunud Faehlmannil avaldada midagi teaduslikku, soovides teda näha oma liikmete hulgas, teda olevat oma järglaseks soovitanud auväärne professor Erdmann, samuti professor Sahmen.¹¹ Professor Walter¹² olevat Oesterleni presenteerimisel öelnud, et teaduskond ei tohiks silmapilkugi Faehlmanni esitamisega viivitada, kui ainult seaduslikud tingimused sellele vastu ei oleks. Ainsaks takistuseks Faehlmanni pääsemisel professorikohale oli olnud teaduslike tööde puudumine, põhjuseks ainuüksi tema kurnavalt ülekoormavad ametikohustused. Faehlmanni peatselt ilmuva raamatuga „Ruhrepidemie in Dorpat im Herbst 1846” pidi aga ka see ainus „formaalne” põhjus olema kõrvaldatud. Kuna raamatu trükkimine olevat viibinud poliitilise ärevuse tõttu Läänes, mitte autori süül, esitas Bunge tutvumiseks teose käsikirja. Ta ise oli raamatu läbi lugenud tähelepanu ja suure huviga. Selle igast reast oli vastu säranud teadmiste sügavus, kogemus-

¹¹ Arstiteaduskonna koosolekutelt juba alates 11. novembrist 1846 haiguse tõttu puudunud Sahmen on 3. veebruaril 1847 toimunud koosolekuks teaduskonna palvele kirja teel vastates esitanud kandidaadid oma vabanevale kohale. Teaduskonna liikmetel paluti kandidaatide kvalifikatsiooni üle otsustamiseks hoolikalt tutvuda nende trükkis ilmunud töödega. 10. märtsil 1847 otsustati Sahmeni nõusolekul esitada nõukogule ainsa kandidaadina tema senisele kohale vabapraksisega arst Johann Julius Friedrich Erdmann (1809–1858) Volmarist (Valmierast), Faehlmanni ei ole mainitud (EAA, f 402, n 9, s 157, l 34, 41, 45).

¹² Piers Uso Walter (1795–1874), sünnitusabi, naiste- ja lastehaiguste professor Tartu ülikoolis 1834–1859 (Alb. Acad. 1889: 56). Tema võimalikku soovitust ei jõudnud kontrollida.

te rikkus, vaimu teravus, sõnastuse värskus, käsitlese selgus. Et Bunge, ehkki hariduselt arst, oli liiga kaua meditsiinist eemal olnud, oli ta palunud otsustava hinnangu anda kogenud praktikul arstiteaduskonna liikmete hulgast, kirurgiaprofessoril E. A. Carusel.

Loeti ette Caruse retsensioon, dateeritud 29. septembriga 1848. Selles anti raamatust peatükkide kaupa lühiülevaade. Lõppotsus, ehkki kokkuvõttes positiivne, ei ole oma mõnevõrra kõhklevas sõnastuses siiski päris üheselt mõistetav: „...olles oma asjaliku, tõetruu keelega pööratud rohkem kogemuse kui eksperimendi poole, ühendades endas kriitiliselt klassikalist ja uut kirjanduslikku, võiks raamat oma vaimse hoiaku poolest kuuluda rohkem teaduslikku keskmesse ning võiks tuua sellele, kes otsib tervekstegemist, rohkem õnnistust, kui haiget organismi üksnes huvitava loodusloolise uurimisobjektina käsitleva [uurimuse] sageli kiiresti läbi põlev mikroskoopiline tulevärk; ühtlasi on raamat tõend autori vaimsest värskusest, mis on teda elavas praktilises elus kaitsnud jäiga retrograadse empirismi eest.” (EAA, f 402, n 3, s 1745, l 46–47)

Bunge arvates kvalifitseeris selline hinnang raamatu autori sobivaks kohataotlejaks ja ta tegi ettepaneku seada Faehlmann kohe teraapia ja kliiniku professori kandidaadiks või lükata asi nii kauaks edasi, kuni tema teos on trükitud ilmunud. Nõukogu otsustas asja viieks nädalaks edasi lükata (EAA, f 402, n 3, s 1745, l 41).

Asjade käik nõukogus tundub olevat arstiteaduskonnale mõjunud nagu välg selgest taevast. 30. oktoobril 1848 teaduskonna tollase dekaani Friedrich Bidderi¹³ kolleegidele saadetud ringkirjas, millele nüüd oodati teaduskonna liikmete nõusolekut kinnitavaid allkirju, oli ülikooli nõukogu eelolevaks koosolekuks sõnastatud otsus Faehlmanni käsikirja kohta. Kirjas avaldati pahameelt selle üle, et õppejõukandidaatide esitamise tavapärast korda on rikutud: teaduskond oleks esmalt pidanud ise Faehlmanni kandidatuuri üles seadma ja nõukogu eitava otsuse puhul oleks teaduskonnalt võinud nõuda esitatud käsikirjale hinnangu andmist. Lugupidamisest Faehlmanni vastu oli teaduskond käsikirja siiski läbi vaadanud, seda enam, et otsuse tegemisega tuli kiirustada. Pärast hoolikat kaalumist oli teaduskond siiski otsustanud, et ta mitte ainult ei leia põhjust keelduda nimetatud professori puudutavast ettepanekust, vaid et ta märkab kõnealuses raamatus üldse selle seisukoha puudumist, mida teadusliku meditsiini tänases olukorras tuleks tungivalt nõuda ühelt kliiniku õpetajalt (EAA, f 402, n 9, s 157, l 67). Ühtlasi arvas dekaan Bidder, et ta esialgu ei esitaks raamatu kohta üksikasjalikku kriitikat ega teaduskonna otsuse põhjendust. Kui aga nõukogus avaldataks sellekohast soovi, siis tuleb seda muidugi teha. Nõusolevalt on ringkirjale alla kirjutanud professorid Erdmann, Samson von Himmelstjern, Adelman, Walter, aga ka Carus,¹⁴ kes seega taganes oma esialgsest hinnangust.

Nõukogus tuli teaduskonna otsus arutusele 4. novembril 1848. Faehlmanni valimise küsimus pandi hääletusele ja selle tulemusena lükati tema kan-

¹³ Friedrich Bidder (1810–1894), anatoomia ja füsioloogia professor Tartu ülikoolis, XIX sajandi keskpaiga silmapaistvamaid füsiolooge Euroopas, arstiteaduskonna dekaan 1846–1850 ja 1854, Tartu ülikooli rektor 1858–1865, Peterburi Teaduste Akadeemia korrespondentliige, hiljem auakadeemik, Tartu, Kaasani ja Kiievi ülikooli auliige, Inglismaa Kuningliku Arstiteaduse Seltsi auliige. Vt lähemalt Toomsalu 2002: 39–47.

¹⁴ J. J. Erdmann, vt viide 24. H. G. Samson von Himmelstjern, kirurgiaprofessor Georg Franz Blasius Adelman (1811–1888), P. U. Walter, vt viide 25, E. A. Carus.

didatuur 15 häälega 10 vastu tagasi, ühtlasi otsustati pöörduda palvega kuraatori poole, et see esitaks haridusministrile kinnitamiseks riiginõuniku H. G. Samson von Himmelstierni üleviimise teraapia ja kliiniku õppetoolile. Vakantseks jäänud riikliku arstiteaduse õppetoolile esitati kaks kandidaati, O. L. von Oettingen Varssavist ja Moskva meditsiinilis-kirurgilise akadeemia endine adjunktprofessor W. von Samson-Himmelstiern (EAA, f 402, n 9, s 157, l 77; f 402, n 3, s 1745, l 42).

Nüüd aga astuti Faehlmanni kandidatuuri läbisurumiseks järgmine samm. Vahepeal oli Faehlmanni raamat trükist ilmunud ja ta oli pöördunud ülikooli kuraatori Gustav von Craffströmi poole palvega saata see haridusminister Sergei Uvarovile, nagu selgub kuraatori kirjast ministrile 10. novembril 1848. Kohaste näidete varal kinnitas kuraator, keda minister täielikult usaldas (Siilivask 1982: 84; vt ka Liiv 1936), et Faehlmann on täiesti sobiv kandidaat vakantsele teraapia ja kliiniku professori kohale: doktor Faehlmannile kuulub üldine usaldus ja publiku austus; ehkki tema käsutuses on vähe vaba aega, võttis ta siiski teaduskonna ja nõukogu palvel enda peale professor Erdmanni loengute lugemise, kui ülikool oli professori lahkumise tõttu raskustes, ja teenis sellega nõukogu tänu. Möödunud kooleraepidemia ajal oli ta nende hulgas, kes seda haigust edukalt ja õnnega ravisid, mistõttu tema patsientidest ei surnud peaaegu keegi. Arstiteaduskond aga püüab teda erapoolikult tõrjuda teraapia ja kliiniku õppetoolilt, kus ta oleks kasulik nii oma laialdaste praktiliste kui ka teaduslike teadmiste poolest, vaatamata sellele, et Faehlmannil oli nõukogus palju erapooletuid ja õiglasi poolehoidjaid, kes hindasid tema teadmisi, õpetajavõimeid ja arstikogemusi, mis on hädavajalikud teraapia ja kliiniku professorile. Arstiteaduskonna liikmed käituvad ebaausalt, eelistades sellel kohal noori, peaaegu tundmatuid arste, lähtudes sealjuures ainult sugulus- ja sõprussidemetest. Selline tegevus ei kindlusta ülikooli head käekäiku, vaid viib meditsiini praktilise poole täieliku langusesse jne (EAA, f 384, n 1, s 3147, l 29–30). Craffström oli varemgi ministrile kaevanud, et vakantsetele professorikohtadele ei püüta valida mitte neid, kes on tuntud oma teaduslike saavutuste poolest, vaid neid, kes jagavad samu vaateid või on sugulusvahekorras ülikooli ringkondadega (Petuhov 1902: 397). Küllap on see üks põhjusi, miks Craffströmi väidet on hiljem Faehlmanni kõrvalejätmist kommenteerides võetud sõna-sõnalt (vt Kreutzwaldi kv 1976: 217).

Minister jättiski 4. novembril 1848 tehtud otsused kinnitamata ja kuraator andis kirjaga 21. detsembrist 1848 korralduse võimalikult kiirendada teraapia ja kliiniku professori valimisi ning pöörata tähelepanu kõigile nõuetele vastavale mehele, kelle küllap leiaks ka lähedusest. Arstiteaduskond arutas küsimust 30. detsembril. Ehkki oli täiesti selge, mida teaduskonnalt oodati – see oli korraldus presenteerida Faehlmanni –, jäadi siiski otsuse juurde, et teaduskond ei näe Faehlmannis vakantsele õppetoolile kohast kandidaati (EAA, f 402, n 9, s 157, l 69p). Õppetooli täitmist arutati teaduskonna koosolekul ka järgmise aasta jaanuaris ja veebruaris. Kirjavahetusel uute kandidaatide leidmiseks aga tulemusi ei olnud ja mingile otsusele ei jõutud.

Kirjas ülikooli nõukogule 25. märtsist 1849 kordas kuraator nõudmist kiirendada vakantse teraapia ja kliiniku õppetooli täitmist, kas tavalisel viisil või konkursi korras. Arstiteaduskond arutas seda 12. aprillil 1849 ja vastas, et kuraatori eelmises kirjas avaldatud soovi leida lähedusest kõigile nõuete-

le vastav kandidaat pole olnud võimalik täita, samuti ei ole leitud ühtegi teist kandidaati, sest otsinguil on tulnud piirduda ainult kodumaaga nagu varemgi. Seepärast on otsustatud läbi viia kirjas mainitud konkurss. Nõukogul paluti välja töötada konkursi tingimused, kuna teaduskonna praktikas ei olnud sellist juhust varem esinenud (EAA, f 402, n 9, s 157, l 75–75p).

Arstiteaduskonna otsust minna konkursi teele arutas nõukogu 14. mail 1849. Järjekindel professor Bunge tegi aga nüüd uuesti ettepaneku valida kõnealusele õppetoolile Faehlmann (EAA, f 402, n 3, s 1745, l 45). Bunge arvates oli vaba professorikoha täitmine konkursi korras suur korralagedus, sest erines täiesti senisest ilma eranditeta kulgenud tavast, samuti rõhutas ta, et vastavalt statuudile on igal üksikul nõukogu liikmel, mitte ainult arstiteaduskonnal ja selle üksikutel liikmetel, õigus esitada kandidaate vabadele professorikohtadele, ja kuna ta oli veendunud, et kõigile nõuetele piisavalt vastav kandidaat on olemas, siis pidas ta oma kohuseks see esitada. Doktor Faehlmanni raamat oli vahepeal mitte ainult ilmunud, vaid oli saanud ka korduva tunnustuse osaliseks tervelt kolmes Saksamaa lugupeetud meditsiiniajakirjas. Arvustuste sisu refereerimisest loobudes esitas Bunge nende sissejuhatuse ja lõppotsuse.

Esimene retsensioon pärines Berliinis tegutsenud saksa arsti ja arstiteadlase Johann Ludwig Casperi jt toimetusel ilmunud üldise arstiteaduse nädalalehest *Wochenschrift für die gesammte Heilkunde* (1849, nr 87, lk 111–112), teine, autoriks dr Gotthilf Wilhelm Schwartz, Alexander Goescheni toimetusel ilmunud väljaandest „*Carl Christian Schmidt's Jahrbücher der in- und ausländischen Medicin*” („*Carl Christian Schmidt's kodu- ja välismaise meditsiini aastaraamatud*”, 1849, Bd. 61, Nr. 1, lk 118–120) ja kolmas peamiselt Friedrich Wilhelm Oppenheimi väljaandel Hamburgis ilmunud üldise meditsiini ajakirjast *Zeitschrift für die gesammte Medicin* (Jg. 14, Bd. 40, lk 330 jj).¹⁵

Casperi ajakirjas arvas anonüümne autor, et dr Faehlmanni raamat osutab tublile praktikule ja läbinisti teadlasest arstile ja see kuulub praktilise meditsiini alase kirjanduse uute väärtuslike rikkuste hulka. Dr Schwartz jaoks oli revolutsioonilise ja anarhilise käärimise taustal, mis oli oma keerisesse kaasa kiskunud ka meditsiini, Faehlmanni raamat tõeliselt kosutav lugemine, kuuludes omas valdkonnas väärtuslikemate monograafiate hulka ja näidates autorit ühtviisi nii teaduse uuemate edusammudega kursis oleva õpetlase kui ka mitmekülgsete kogemuste poolest rikka ja ettenägeliku arstina. Oppenheimi ajakirja samuti anonüümne retsensent hindas eriti raamatu usaldusväärsust, sest see oli omaenda vaatluste ja kogemuste tulemus, ning leidis, et autor on andnud kui ka mitte niivõrd uudse, siis ikkagi hea raamatu, milles ta näitab end tubli vaatleja, humanse arsti, lihtsa ja ettevaatliku terapeudina ja soovitas seda eriti noortele arstidele.

Selliste otsuste valguses oli Bunge arvates Faehlmanni kandidatuuri edasine põhjendamine ülearune. Nõukogu palus nüüd ainult veel arstiteaduskonnalt motiveeritud selgitust, et kas nemadki omalt poolt peavad Faehlmanni kõnealusele õppetoolile täielikult sobivaks kandidaadiks. Lähemal ajal otsustati korraldada seadusekohane istung kandidaadi presenteerimiseks, konkursi korraldamine lükati aga esialgu edasi (EAA, f 402, n 3, s 1745, l 45, 50).

¹⁵ Need on samad arvustused, millele viitab ka Faehlmann kirjas Kreutzwaldile 1849. aasta märtsis (Kreutzwaldi kv 1976: 215) ja mida üha (dr Schwartzet ja Oppenheimi ajakirja) on Faehlmanni raamatu kiituseks esile toodud (Kreutzwald 1953: 44; Lepik 1936: 144; Tallmeister 1958: 54; Lenzner 1998: 2474).

Arstiteaduskond arutas küsimust 17. mail 1849. Kohal olid dekaan Bidder, professorid Walter, Adelman, Reichert, Samson von Himmelstjern ja Erdmann. Professor Carus ei olnud halva enesetunde tõttu saanud ilmuda. Loeti ette nõukogu kiri. Dekaan Bidder oli koostanud selles küsimuses juba varem antud selgituste ja teaduskonna liikmete poolt Faehlmanni raamatule antud iseloomustuste alusel põhjenduse, mida teaduskonnalt nõuti, ja kui see järelekaalumiseks ette kanti, otsustati üksmeelselt, et Faehlmann siiski ei sobi vabale õppetoolile, et teaduskond protesteerib kindlalt tema valimise vastu ja kui nõukogus siiski peaks selles küsimuses saavutatama majoriteet, peab teaduskond paluma, et tema põhjendatud selgitus saadetakse ka kõrgetele ülemustele (*den hohen Obern*) (EAA, f 402, n 9, s 157, l 77).

Faehlmanni presentatsioonitseremoonia toimus ülikooli nõukogu koosolekul 25. mail 1849. Professor Bunge esitas nüüd vormikohaselt, toetudes oma kirjadele 30. septembrist 1848 ja 14. maist 1849, mida ta suuliselt lühidalt täiendas, Faehlmanni kandidatuuri vakantsele teraapia ja kliiniku professori kohale. Seejärel loeti ette arstiteaduskonna põhjendus.

Faehlmanni soovitajad, nagu eespool nägime, rõhuvad sellele, et Faehlmann oli suurepärase isikuomadustega suurepärase praktik, kellelt teaduslike tööde nõudmine kandideerimisel professorikohale oli puhas formaalsus. Bidderi sõnade kohaselt püüti arstiteaduskonda veenda, et arsti edu haigevoodi ääres ja sellel põhinev avalikkuse usaldus on peamine argument, tõestamiseks tema sobivust kliinilise õppejõu kohale, ning asus nüüd tõestama vastupidist, sest arstiteaduskond polnud mitte ainult ravimise kunsti (*Heilkunst*) õpetaja, vaid ennekõike siiski teadusasutus ja seepärast tuli kandidaadi erialase ettevalmistuse taseme hindamisel tähele panna, kas on kasutatud teadusliku meditsiini kõige uuemaid abivahendeid, haiguse saaduste anatoomilismikroskoopilist ja keemilist uurimist nii elusal kui surnul, stetoskoopi ja teisi füüsikalisi abivahendeid, kas on tõsiselt tegeldud vähemalt ühe sellise teaduslikumeditiinilise uurimise suunaga, kuigi ka ilma nende rekvisiitideta võib haigevoodi ääres edu saavutada.

Teaduskond avaldas tunnustust Faehlmanni „loomulikule andele” ja „tulemustele haigevoodi ääres” ning lõpuks tema iseloomule, kuid leidis, et kaasaegse meditsiiniga oli Faehlmann teaduskonna arvates võtnud täiesti kokkusobimatu seisukoha, selles oli teaduskond võinud veenduda pikkade aastate vältel Faehlmanniga suheldes, aga seda kinnitavat ka tema väljaantud väike raamat.

Raamatut vaatluse alla võttes leidis Bidder kõigepealt, et Faehlmanni teoreetilised lähtekohad on vananenud. Autorid, nagu Boerhaave, Sydenham, Morgagni jt, kellele Faehlmann oma raamatus toetub, kuuluvad arstiteaduse ajalukku, kellelegi ei tuleks enam pähe asetada isegi üht Sydenhami kliinilise õppeasutuse tippu. Teaduslik meditsiin on läbi teinud võimsa ja tormilise arengu, mida ainult need, kes pole suutelised mõistma selle arengu korrapärast ja takistamatut käiku, iseloomustavad kui anarhiat, millest praktiline arst ära pöörduv, kuna ta arvab sama kindlusega saavutavat oma lähima eesmärgi ka ilma selleta. Kliiniline õpetaja aga ei tohi sellisest võitlusest eemale hoida, tal on kohustus tutvustada oma õpilasi arstiteaduse muutuva vormi iga algega.

Raamatu vormile Bidder etteheiteid ei teinud, selle stiil olevat ladus, kuid uurimisobjekti on käsitletud osalt populaarsel moel, elavalt on kirjeldatud küll

epideemia poolt toodud häda ja viletsust, samuti põhjusi, kuid lahendamist ootavatest probleemidest on aga kas vaikitud või on neid käsitletud pinnapealselt.

Raamatu kahes esimeses peatükis, kus on kirjeldatud kõhutõve ilminguid elus ja selle põhjustatud muudatusi surmas, puudub tegelikult haiguse teaduslik kirjeldus: pole tehtud roojamasside võimalikult täpset kvantitatiivset ja kvalitatiivset analüüsi, mida eeldanuks just profuussete roojamasside kaudu ära tuntav haigus, samuti puudub uriini ja sooltesisaldise korralik analüüs. Viimase uurimisel ei ole kasutatud mikroskoopi ja seetõttu on tehtud tänapäeval täiesti ebakohane mõtteavaldus, et ei olevat olnud võimalik eristada, mis oli lima, limaskest, pseudomembraan jne. Vereanalüüsides olevat loobutud ebapiisava vabandusega, et kuna sellised uuringud olevat väga puudulikud, ei saavat neile praktikat üles ehitada. Kliinilisest seisukohast kaht esimest peatükki hinnates selgub, et diagnoos ei ole pandud vajaliku ja võimaliku täpsusega.

Raamatu kolmandas peatükis „Põhjustest” olevat mõndagi silmatorkavalt ebaselget: erinevat laadi anatoomilised muutused on paisatud läbiseigi; on väidetud, et iga epideemiline haigus laseb eeldada iseloomuliku natuuriga miasmi olemasolu, ja et seal, kus sellised haigused paistavad minevat üksteiseks üle, olevat see nende üheaegne esinemine, kuid samas räägib autor ise sellele vastu. 1846. aastal Tartut laastanud kõhutõve miasmide allikas on leitud Kivi tänava aedade kraavides ja väikestes tiikides Riia tõkkepuu läheduses, kuid on jäetud tähelepanuta, et taud on kaks aastat valitsenud mitte ainult Tartus, mitte ainult suurel osal Liivimaast, vaid suuremas osas Euroopas Peterburist Pariisini. Etioloogiliste suhete täpsemaks arvestamiseks ei oleks temperatuuri, niiskust ja õhurõhku pidanud mitte ainult muuseas mainima, vaid oleks tulnud esitada termo-, baro- ja hügromeetrilised vaatlused, mille tarvis oleksid Tartu tähetorn ja füüsikakabinet lahkelt vajalikku materjali nõutanud; vähemalt oma ravitavad haiged oleks tulnud rühmitada vanuse, soo ja rahvuse järgi ja visandada päevase haigestumuse skaala; oleks tulnud hankida ulatuslikud surnute nimestikud kolleegidelt arstidelt ja siinsetelt erinevate konfessioonide vaimulikelt jne. Selline statistika oleks võib-olla avanud mõne vaate kõhutõve põhjuste tumedasse alasse.

Bidder sattus puuduste loetlemisel lausa hoogu. Suurim tõestamata väidete ja meelevaldsete seletuste hulgas leiduvat raamatu 47. leheküljel, kus kõhutõve tekkimist seletatakse sellega, et „teravad ja riknenud ained” (*scharfe und verdorbene Stoffe*), mis tavaliselt väljutatakse kuseteede ja soolestiku kaudu, valivad suvekuumuse ajal väljumiseks naha ning kui nahategevus on suure õhutemperatuuri kõikumise tõttu ajuti pärsitud, suunatakse need jõuga soolestikku. „Mis need teravad ja riknenud ained on,” küsis Bidder, „kas peavad nad olema sapp ja kusiaine või on nad täiesti uued produktid? Kes on tõendanud, et needsamused väljuvad kuuma ilmaga naha kaudu? Kus on tõestatud, et kõhutõve ajal see eritumine naha kaudu lakkab või väheneb? Kuidas peavad need ained tekitama kõhutõve just sellega, et nad ebanormaalse tee, naha, jätavad ja pöörduvad tagasi kohastele radadele?”, ning tegi autori maatasa: „Tõepoolest, see, kes saab taolisi otsuseid teha, tõestab piisavalt, et eksaktse uurimise vaim, mis on tänapäeva meditsiinile iseloomulik, on temast jälgi jätmata mööda läinud.” (EAA, f 402, n 3, s 1745, l 56p)

Ebatäpsusi, rutakaid järeldusi on Bidder leidnud ka raamatu järgmisest kahest peatükist. Vist ei ole siin praegu vajalik neid kõiki esitada, arvustuse sisust ja toonist peaks refereeritugi andma piisava ülevaate. Igatahes resü-

meerib Bidder, et Faehlmanni raamat ei vasta mingil viisil teaduslikule tööle esitatavatele nõuetele, et see ei too vähimatki lisa kõhutõve lähemaks mõistmiseks ning pole lootustki, et kogenud praktik võiks noorematele kolleegidele anda nõuandeid, mida tasub kuulda võtta.

Edasi võttis Bidder ette professor Bunge tsiteeritud positiivsed arvustused ja tegi selgeks, et need ei pärinegi Saksamaa kõige lugupeetavamatest väljaannetest ning neid ei saa arvesse võtta, kuna nende autoritel puudub arstiteaduses tähtsus. Seejärel pidas Bidder vajalikuks veel kord rõhutada: „Seda, et vana tööga ülekoormatud praktik sai ka lõpuks teha otsuse astuda omal algatusel meditsiinikirjanduse põllule, võiks nimetada rõõmustavaks ja see võiks olla talle auks kui tõend, et ka tema on praktikamõllus püüdnud mitte alla käia. Sõbralikust leebusest aga, millega sellest vaatepunktist võib niisugust raamatut vaadata, tuleb loobuda, kui sellega dedutseeritakse sobivust kliinilise õpetaja ametisse ja kui see ühtlasi peab olema autori eventuaalse kliinilise tegevuse programm.”

Lõpetuseks märkis Bidder, et teaduskond on oma selgitusi andnud vastumeelselt ja kahetseb, et peab andma avalikult nii ebasoodsa otsuse ühe talle lähedase arsti kohta. Selleks olevat teaduskonda sundinud ainult vastutus ülikooli ja riigi ees, millele ta võlgneb tänu oma olemasolu ja arenemiseks vajalike vahendite eest, ning tähtsus teadusemaailmas üldse ja Vene riigis eriti. Just selles teadmises pidavat teaduskond kõige otsustavamalt protesteerima elementide vastu, mis on täielikus vastuolus tema kohustustega ja ähvardavad teda, vähemalt osaliselt, tagasi paisata teaduse ammu vananenud staadiumisse (EAA, f 402, n 3, s 1745, l 52–58).

Sellisel õnnestus arstiteaduskonnal ülikooli nõukogu veenda Faehlmanni teaduslikus mahajäämuses ja sobimatuses professorikohale ning vakantse teraapia ja kliiniku õppetooli täitmiseks otsustati välja kuulutada konkurss (EAA, f 402, n 3, s 1745, l 51). Faehlmanni jaoks oli asi lõpetatud. 13. juuniga 1849 dateeritud konkursikuulutusest loeme, et kandideerijate dokumente oodatakse hiljemalt 1. märtsiks 1850 (*Medicinische Zeitung* 1849). Arstiteaduskond hakkas kandidaate arutama aprillis 1850 ning 5. mai koosolekul valiti nelja kohataotleja hulgast välja dr Albert Eugen Hermann Krause Danzigist (Gdańskist) (EAA, f 402, n 9, s 157, l 83, 85), kellest saigi teraapia ja kliiniku teise õppetooli hoidja aastatel 1850–1856 (Siilivask 1982: 21).

Vaadeldud dokumendid võimaldavad järeldada ainult üht: Faehlmanni ei valitud teraapia ja kliiniku professoriks, sest praktikuna oli ta arstiteaduse arengust maha jäänud. Bidder on kinnitanud aastaid hiljem ka oma mälestustes, et nad olid Faehlmanniga suured sõbrad, et Bidder hindas siiralt teda kui inimest ja arsti, aga tema arusaamad meditsiini ülesannetest olid sellised, et ta pidas Faehlmanni arstiteaduskonna akadeemilise õpetaja ameti jaoks teaduslikult täiesti kvalifitseerimatuks (Bidder 1959: 147). Teatud küsimused ja kahtlused siiski jäävad.

Kõnealustest valimistest teeb Bidder juttu seoses kuraator Craffströmiga. Nimelt olevat Bidderi ja Craffströmi üldiselt hea suhe läinud täieliku vahekorrad katkestamiseni, kui Bidder kindlalt keeldus vabanevale teraapia ja kliiniku õppetoolile esitamast kohalikku praktiseerivat arsti Faehlmanni ning lükkas tema kandidatuuri energiliselt ja võidukalt tagasi, kui see nõukogus teiste poolt esitati. Süüdi täiesti ilmses insubordinatsioonis, tuli ta olukorrast siiski võitjana välja, jutustab Bidder mõningase uhkusegagi (Bidder

1959: 146–148). Protokollid kinnitavad, et teaduskonna otsused on kandidaatide valimisel olnud tavaliselt määrava kaaluga. On võimalik, et Bidder, häirituna teaduskonna siseasjadesse sekkumisest, tegi kõik, et oma sõna maksa panna, oli omakorda valmis minema kas või keskvõimuni välja, mille abil Craffström oli teinud katset Faehlmanni kandidatuur läbi suruda, ja Faehlmannist sai seega üksnes võimuvõitluse ohver, proovikivi ülikooli autonoomia piiramisel keskvõimu poolt, kus kaotajaks pooleks osutus seekord keskvõim.

Samuti pole päris võimatu, et Faehlmanni tõrjumisel oli oma osa siiski ka sõpruskondadel ja sugulussuhetel – mis isandate sõbrale ta oma kirjas siiski vihjab? –, ning päris välistada ei saa ka vastuolusid rahvuslikul ja maailma-vaatelisel pinnal, kuigi see tundub kaheldav,¹⁶ seda enam et eesti keele loengute pidamiseks ei tehtud Faehlmannile teadaolevalt mingeid takistusi, kuigi tema ühiskonnakriitilised mõtteavaldused pärinevad suures osas just sealt.

Faehlmanni kõrvalejätmisel võib aga olla ka päris lihtne isiklik põhjus. Tema tervis oli 1847. aasta sügisest peale kindlalt ja pidevalt halvenenud. On tõenäoline, et Faehlmann asus nii viimasel hetkel professorikohta taotlema just seda silmas pidades. Töö ülikoolis oleks olnud füüsiliselt kergem ja taganuks püsiva sissetuleku ning sotsiaalsed garantiid ka perekonnale.¹⁷ Samal ajal võis just haigus osutada peamiseks takistuseks tema valimisel. Sobivate õppejõudude leidmine oli tol hetkel tõsiselt raskendatud, võib-olla kardeti Faehlmanni valimise korral valimistesaaaga peatset jätkumist või ei pidanud printsiipiaalne Bidder võimalikuks n-ö sotsiaalabi osutamist ülikooli poolt. Otsest vaenutegevust Faehlmanni vastu siiski täheldada ei saa, nägime, kui manipuleeritav oli ülikooli nõukogu, kui kergesti ta siiski kaldus hääletama ühe või teise otsuse poolt. Dekaan Bidder osutus sõnaosavamaks kui Faehlmanni esitleja A. von Bunge, tema väited argumenteeritumaks ja arstiteaduskonnale jäi oma koosseisude üle otsustamisel siiski viimane sõna.

1830.–1850. aastad olid arstiteaduses kriisi ja murrangu aeg. Senised spekulatiivne (teoreetiline) ja kogemusmeditsiin hakkasid asenduma teadusliku, eksperimendil põhineva meditsiiniga, mis end lõplikult kehtestas alles pärast sajandi keskpaika, muutes põhjani meditsiini teooria ja praktika (Stolberg 1994). Faehlmanni teos kannab selgelt üleminekuajastu märke – kaasaegne meditsiiniteooria ei olnud veel võimeline vastama näiteks küsimusele konkreetsete haigusetekitajate kohta, mille üle Faehlmann teoses arutleb, samamoodi peegeldab erinevate meditsiinkoolkondade võitlust ka tema teose retseptsioon. Arstiteaduse avaramal taustal osutub Faehlmann seega hoopis üleminekuajastu ohvriks.

¹⁶ Protokollid ajavahemikust 1840–1850 kinnitavad, et rahvusliku ja usulise kuuluvuse tõttu on kandidaadist loobunud ainult üks kord, ent ka sel puhul polnud tegemist mitte isiklike põhjuste, vaid kehtivate seadustega, millega teaduskond ei saanud vastuollu minna. Professor Neiner[?] Berliinist, kes 1846. aastal soovis teiste hulgas kandideerida teraapiat ja kliiniku II õppetoolile, jäeti kohe kõrvale, kuna saadi teada, et ta on juut ja juudi usku, mistõttu tema üle ei saanud edaspidi arutleda (EAA, f 402, n 9, s 157, l 29–36). Juudid said alles 1860. aastal loa elada Eesti alal asuvates linnades (Leppik 2006: 44).

¹⁷ Ülalmainitud konkursikuulutuse järgi oli 7. teenistusastmel asuva korralise professori aastapalk Tartu ülikoolis 1429 ja korteriraha 142,95 rubla hõbedas; 8. teenistusastmel asuva erakorralise professori aastapalk 714,80 ja korteriraha 142,95 rubla hõbedas. Riigi-teenistusest lahkumisel pidi iga professor 15-aastase laimatu teenistuse korral saama aastapensioni 1/3 ulatuses oma aastasissetulekust, 20-aastase ja 25-aastase teenistuse korral oli pension vastavalt 2/3 aastasissetulekust või terve aastapalk. Professori surma korral pidi pension üle minema tema lesele ja lastele (Medicinische Zeitung 1849).

Kokkuvõtteks

Küsimust Faehlmanni ja arstiteaduskonna vahekorra ei ole olude sunnil kunagi komplekselt käsitletud. Ideoloogilistel põhjustel, aga ka seetõttu, et probleemile on lähenetud Faehlmanni-keskselt, aluseks Faehlmanni enda vihjed ja Kreutzwaldi loodud Faehlmanni kuvand, on pigem otsitud tõendeid käibiva müüdi kinnituseks, kui püütud asjasse selgust tuua. Faehlmann oli küll pühendunud üliõpilane, kuid stuudiumi venimine võis saada tema teenistuskäigu peamiseks takistuseks. Ülikooli õppejõu kohta polnud tal võimalik taotleda ei 1823. aastal, mil teda oma järglaseks võis soovida J. F. von Erdmann, ega ka 1826. aastal, mil otsiti sünnituskunsti professorit Harkovi ülikooli. Aastatel 1843–1845 pidas ta Tartu ülikooli arstiteaduskonnas õppeülesande täitjana küll farmakoloogia ja retseptuuri loenguid, kuid seda, et need talle usaldati just J. F. von Erdmanni soovitusel, kinnitada ei saa, nagu ei ole võimalik kinnitada ka ühtki muud soovitust. Tema kandidatuur võis mõne vaba õppetooli puhul tulla kõne alla vaid eraviisiliselt, sest teadustööde puudumise tõttu ta korralist professorikohta taotleda ei saanud. Sel põhjusel tõenäoliselt ei kaalutud ka tema valimist dieteetika, *materia medica*, meditsiiniajaloo ja -kirjanduse õppetoolile ning vale oleks väita, et Faehlmann tõrjuti sealt maailmavaatelistel erimeelsustel tõttu ülekohtuselt kõrvale. Ametlikult lasi Faehlmann oma kandidatuuri üles seada ainult üks kord, teraapia ja kliiniku teise professori kohale 1848. aastal. Selleks ajaks valminud uurimusega „Ruhrepidemie in Dorpat 1846” (Fählmann 1848) loodeti kõrvaldada „formaalne” takistus tema pääsemisel professorikohale, kuid arstiteaduskond tunnistas raamatu teaduslikele nõuetele mittevastavaks, selle autori arstiteaduse arengus mahajäänuks ning Faehlmann jäeti valimata. On võimalik, et Faehlmanni kõrvalejätmisel oli veel muidki põhjusi, kuid nende üle arutlemine, nagu ka tema raamatu ja selle arvustuste lähem vaatlus peab siinse artikli piiratud mahu tõttu jääma edasise uurimistöö ülesandeks.

Allikad ja kirjandus

- EAA (Eesti Ajalooarhiiv), f 402, n 3, s 1745 (Acta des Conseils und Directoriums der Kaiserlichen Universität zu Dorpat, betreffend Friedrich Robert Fählmann. 1842–1858).
- EAA, f 384, n 1, s 3147 (Acta des Curatoriums des Dorpat. Lehrbez. über Fählmann).
- EAA, f 402, n 9, s 316 (Briefwechsel mit dem Konseil, den Mitgliedern der Fakultät und anderen...).
- EAA, f 402, n 9, s 447 (Missivbuch der medicinischen Facultät der Kaiserlichen Universität zu Dorpat vom Jahr 1826–1829).
- EAA, f 402, n 9, s 157 (Sitzungsprotokolle der Medizinischen Fakultät).
- EKLA (Eesti Kultuurilooline Arhiiv), reg. 1982/100; 2003/38 (Liis Raua materjalid).
- TÜR KHO (Tartu Ülikooli Raamatukogu käsikirjade ja haruldaste raamatute osakond), f 149 (Viktor Kalnin), s 221 (Töömaterjalid Fr. R. Faehlmanni tegevuse kohta arstina. 1850.–1980. aastad).

- Alb. Acad. 1889 = Album Academicum der Kaiserlichen Universität Dorpat. Bearbeitet von A. Hasselblatt und G. Otto. Dorpat: Mattiesen, 1889.
- A[nnist], A[ugust] 1933. Faehlmann (Fählmann), Friedrich Robert. – Eesti entsüklopeedia II. Toim R. Kleis, P. Treiberg, J. V. Veski. Tartu: Loodus.
- Annus jt 2001 = E. Annus, L. Epner, A. Järv, S. Olesk, E. Süvalep, M. Velsker, Eesti kirjanduslugu. Tallinn: Koolibri.
- Bertram, Dr. 1868. Doctor Fählmann. – Dorpats Größen und Typen vor vierzig Jahren. Dorpat: Gläser, lk 57–64.
- Bidder, Friedrich von 1959. Aus dem Leben eines Dorpater Universitätslehrers. Erinnerungen des Mediziners Prof. Dr. Friedrich v. Bidder 1810–1894. (Ostdeutsche Beiträge aus dem Göttinger Arbeitskreis. Bd. XI.) Würzburg: Holzner-Verlag.
- Brennsohn, I[sidorus] 1905. Die Aerzte Livlands von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart. Ein Biographisches Lexikon nebst einer historischen Einleitung über das Midezinalwesen Livlands. Mitau: E. Bruhns.
- Faehlmann, Friedrich Robert 1999. Teosed I. Koost M. Lepik, E. Aaver, H. Laanekask, K. Metste. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.
- Fählmann, Friedr[ich] Rob[ert] 1848. Die Ruhrepidemie in Dorpat 1846. Dorpat: Karow.
- Hirsch, August (Hrsg.) 1931. Biographisches Lexicon der hervorragenden Ärzte aller Zeiten und Völker. Bd. 3. Berlin–Wien: Urban&Schwarzenberg.
- Hirsch, August (Hrsg.) 1934. Biographisches Lexicon der hervorragenden Ärzte aller Zeiten und Völker. Bd. 5. Berlin–Wien: Urban&Schwarzenberg.
- Hollmann, Rudolph Gustav 1850. Bei der Beerdigung Friedrich Robert Fählmanns... an seinem grabe in Dorpat am 14. April 1850 gesprochen. Dorpat: Schünmann, Mattiesen.
- Kalnin, Viktor 1959. Fragmente sanitaarhariduse ajaloost Eestis. – Nõukogude Eesti Tervishoid, nr 2, lk 63–67.
- Kalnin, Viktor 1965. Pilguheit arst Fr. R. Faehlmanni kirjavahetusse. – Edasi 2. XI.
- Kalnin, Viktor 1996. Friedrich Robert Faehlmann (1798–1850). – Eesti arstiteaduse ajaloost. Koost. V. Kalnin. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 51–56.
- Kreutzwald, Friedrich Reinhold 1852. Dr. Friedrich Robert Fählmann's Leben. – Verhandlungen der Gelehrten Ehstnischen Gesellschaft, Bd. 2, H. 4. Dorpat: Karow, Schünmann, Mattiesen, lk 4–50.
- Kreutzwald, Friedrich Reinhold 1953. Dr. Friedrich Robert Faehlmanni elu. – F. R. Kreutzwald, Maailm ja mõnda. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, lk 11–55.
- Kreutzwaldi kv 1956 = Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus II. Kirjad A. H. Neusile, E. Sachssendahlile ja teistele 1847–1866. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Kreutzwaldi kv 1976 = Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus I. Kirjad Fr. R. Faehlmannile, D. H. Jürgensonile ja teistele. 1833–1866. Tallinn: Eesti Raamat.
- Kudu, Elsa 1975. Friedrich Robert Faehlmann gümnaasiumi õpetajate hinnanguis. – Keel ja Kirjandus, nr 11, lk 678–679.
- Käbin, Ilo 1986. Die Medizinische Forschung und Lehre an der Universität Dorpat/Tartu 1802–1940. Ergebnisse und Bedeutung für die Entwicklung der Medizin. (Sydsvenska medicinhistoriska sällskapets årsskrift. Supplementum 6.) Lüneburg: Nordostdeutsches Kulturwerk.
- Laugaste, E[duard] 1954. Fr. R. Faehlmanni ja Fr. R. Kreutzwaldi sidemed Tartu ülikooliga. – Ajaloo-keeleteaduskonna töid. (Tartu Riikliku Ülikooli toimetised. Vihik 35.) Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, lk 109–125.

- Lenzner, Akivo 1998. Friedrich Robert Faehlmann arstina ja arstiteadlasena. – Akadeemia, nr 12, lk 2471–2476.
- Lepik, M[art] (toim) 1936. Faehlmanni ja Kreutzwaldi kirjavahetus. (Õpetatud Eesti Seltsi kirjad IV.) Tartu: Õpetatud Eesti Selts.
- Lepik, Lea 2006. Tartu ülikooli teenistujate sotsiaalne mobiilsus 1802–1918. (Dissertationes historiae Universitatis Tartuens 11.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Liiv, O[tt]o 1936. Eesti kannust võrsunud aadlimees. Tartu Ülikooli kuraatori, kindral Gustav von Crafftström'i päritolu ja tegevus (1784–1854). – Eesti Kirjandus, nr 4–5, lk 174–183, 210–224.
- Martreb, Dr. [= Ancke, Nikolai] 1868. Bemerkungen zu Dr. Bertram's Flugschrift: Dorpat's Größen und Typen vor 40 Jahren. Moskva: Gautier.
- Medicinische Zeitung 1849 = Medicinische Zeitung Russlands, Nr. 30, Juli, lk 240; Nr. 36, Sept., lk 288.
- Metste, Kristi 2001. F. R. Faehlmann ja eesti kirjanduslugu. – Congressus nonus internationalis fenno-ugristarum 7.–13.8. 2000 Tartu. Pars VIII. Dissertationes sectionum: Litteratura & Archaeologia & Anthropologia & Genetica & Acta Congressus. Redegit Tõnu Seilenthal. Tartu, lk 167–172.
- Metste, Kristi 2003. Liis Raud Kreutzwaldi ja Faehlmanni uurijana. Eesti kirjandusteaduse tagamaadest nõukogude aastatel. – Paar sammukest XX. Eesti Kirjandusmuuseumi aastaraamat. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 143–160.
- Normann, H[erbert] 1930. F. R. Faehlmann'i eksameist Tartu ülikoolis. – Eesti Arst, nr 9, lk 350–357.
- Otter, Margareete 1990. Farmaatsia ja farmakoloogia ajaloost. Tartu: Tartu Ülikool, farmakoloogia kateeder.
- Otter, Margareete 1999. 200 aastat eesti rahvusest arsti, *materia medica* õppejõu ja kirjamehe Fr. R. Faehlmanni sünnist. – Eesti Arst, nr 1, lk 70–75.
- Petuhhov, Jevgeni 1902 = Петухов, Евгени, Императорский Юрьевский, бывший Дерптский, университет за сто лет его существования (1802–1902). Исторический очерк. Том 1. Первый и второй периоды (1802–1865). Юрьев: Маттисен.
- Raud, Liis 1965. Friedrich Robert Faehlmann. – Eesti kirjanduse ajalugu. I köide. Esimestest algetest XIX sajandi 40-ndate aastateni. Toim A. Vinkel. Tallinn: Eesti Raamat, lk 471–509.
- Siilivask, Karl (koost) 1982. Tartu ülikooli ajalugu II. 1798–1918. (Tartu Ülikooli ajalugu. Kolmes köites 1632–1982). Tallinn: Eesti Raamat.
- Stolberg, Michael 1994. Encyclopädisches Wörterbuch der medicinischen Wissenschaften. – http://www.haraldfischerverlag.de/hfv/AEL/ael_3-13_einleitung.php
- Suits, Gustav 1984. Noor Kreutzwald. Toim H. Niit. Tallinn: Perioodika.
- Tallmeister, E[ugen] 1958. Fr. R. Faehlmann koolera ja düsenteeria uurijana. – Nõukogude Eesti Tervishoid, nr 6, lk 52–54.
- Talvik, S[iegfried] 1922. Dr. med. Friedrich Robert Faehlmann. – Eesti Arst, nr 1, lk 49–53.
- Talvik, S[iegfried] 1929. F. R. Faehlmann kui inimene ja arst. – Friedr. Rob. Faehlmann'i album. Tartu: F. R. Faehlmann'i mälestuse jäädvustamise komitee kirjastus, lk 17–53.
- Toomalu, Maie 2002. Tartu ülikooli vana anatoomikumi professorid. Tartu: Tartu Ülikool, Füüsilise Antropoloogia Keskus.

Undusk, Jaan 2004. Eksistentsiaalne Kreutzwald. – Vikerkaar, nr 10/11, lk 133–152.

Verzeichniß 1843 = Verzeichniß der vom 30. Julius bis zum 19. December 1843 zu haltenden halbjährigen Vorlesungen auf der Kaiserlichen Universität zu Dorpat. Dorpat, 1843, lk 7 jt.

Why Faehlmann never became a professor of the Medical Faculty

Keywords: Friedrich Robert Faehlmann, biography, myth, history of medicine, cultural history, 19th century

The article investigates a mythologized detail from the life of Friedrich Robert Faehlmann – physician, writer and Estonian philologist – in an attempt to find out why he never became a professor of the Medical Faculty of the then Dorpat University. According to the available biographical surveys, most of which rely on Faehlmann's obituary written by his friend F. R. Kreutzwald ("Dr. Friedrich Robert Fählmann's Leben", Dorpat, 1852), he had all the necessary qualifications and he was more than once recommended as a candidate to professor's vacancies at the faculty. Due to the faculty's opposition, however, his desire for professorship was never realized. This has, for ideological reasons, been (mis)interpreted as an obvious injustice to Faehlmann, who was deterred by the Baltic German professors unwilling to admit a first Estonian colleague to their ranks.

An examination of the minutes of the University Council and Medical Faculty meetings kept at the Estonian Historical Archives reveals that it was only once that Faehlmann was put up as a candidate for professorship; this happened in 1848/49, upon finishing his study on an epidemic of dysentery "Ruhrepidemie in Dorpat im Herbst 1846" (1848). Although Faehlmann had several supporters on the University Council and even the University curator G. v. Craffström tried to use his authority to Faehlmann's advantage, he was not elected, because the Faculty of Medicine, headed by Dean F. Bidder, judged his dissertation as scientifically obsolete. Of course, this need not have been the only reason for his elimination. For one thing, his case may have been a touchstone in the restriction of the autonomy of the university (including the Medical Faculty) by the central state authority. In addition, he may have had personal contradictions or ideological dissensions with this or that member of the faculty, but those questions need further research, as the documents taken as the basis for the present article fail to prove any such circumstances.

However, Faehlmann's study of dysentery was a product of a transition period when speculative and experiential medicine were beginning to be ousted by scientific experimental medicine, and it bears obvious signs thereof. Similarly, repercussions of the conflict between different schools of medicine can be detected in the reception of his treatise. The Faculty of Medicine was interested in having a medical scientist of a new generation, which rather puts Faehlmann (with his treatise) into the position of a victim of the transition period.

Kristi Metste (b. 1961), Estonian Cultural History Archives, editor, kristi@kirmus.ee